

УДК 94(477-2)"1941":94(47+57)"1941/1945"

Б. М. Зек

ЛУЦЬК У ПЕРШІ ДНІ НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ (22–25 ЧЕРВНЯ 1941 Р.)

У статті розглянуто перебіг подій, що відбувалися у м. Луцьку Волинської області в перші дні німецько-радянської війни. Автор характеризує місто і його значення для військ вермахту. У дослідженні розглянуто бойові дії, які проходили в Луцькому напрямку. Акцентується увага на тому, яким чином німецькі війська захопили адміністративний центр області. Стаття розповідає про бомбардування міста ворожою авіацією і масштаби руйнувань після них. Автор окремо порушує тему розстрілу в'язнів Луцької тюрми 23 червня 1941 р. До розгляду пропонуються спогади очевидців тих подій. З метою уточнення фактів та явищ, при підготовці дослідження, були опрацьовані фотографії, зроблені у перші дні війни.

Ключові слова: війна, армія, наступ, авіація, бомбардування, розстріл.

Початковий період німецько-радянської війни виступає однією із проблемних тем у студіях Другої світової. По суті, він є так званою "білою плямою", у якій криється пояснення невдач Червоної армії 1941 р. Для вирішення цієї проблеми у нагоді стане локальний метод дослідження, який завдяки своїй наочності, дозволить глибше зрозуміти характер процесів і явищ. Більше того, лише наявність регіональних результатів досліджень уможливить проведення комплексної характеристики озвученої теми.

Луцьк періоду Другої світової війни ще не став предметом окремого дослідження. Однак ця тема порушувалась в узагальнюючих роботах, таких як "Історія міст і сіл Української РСР" [6], "Західне Полісся: історія та культура" [2]. Тему розстрілу в'язнів Луцької тюрми порушили у своїй "Історії Луцька" О. Г. Михайлюк, І. В. Кічий [10], яка побачила світ у 1991 р. Згодом цю проблему активно продовжував досліджувати професор М. М. Кучерепа [25]. Бойовим діям, що проходили на підступах до міста у 1941 і 1944 рр., присвятив свої роботи В. О. Кудь [5]. Без уваги не можна залишити і публікації Ю. М. Мазурика про шталаг № 360 в Луцьку [23; 24].

Завдання дослідження полягають у тому, щоб проаналізувати хід подій 22–25 червня 1941 р., які відбувались в м. Луцьку Волинської області, пояснити масштаби руйнувань, яких зазнало місто ще до початку німецької окупації. Окремо варто зупинитись на розгляді проблеми розстрілу в'язнів Луцької тюрми 23 червня 1941 р.

Волинська область однією з перших прийняла на себе удари військ вермахту. Її західні рубежі охороняли застави 90-го Володимир-Волинського і 98-го Любомльського прикордонних загонів. На території області розташовувалась також 5-а армія під командуванням генерал-майора танкових військ М. Потапова. У своєму розпорядженні на початок війни вона мала дві стрілецьких дивізії, два механізованих корпуси, два укріпрайони, три зенітно-артилерійські дивізіони. Підпорядковувались армії 14-й змішаний і 62-й бомбардувальний авіадивізіони, 1-ша артилерійська протитанкова бригада, 589-й гаубичний полк [1, с. 25–26].

Бойові дії розпочались 22 червня 1941 р. вже о 03.00 ранку, коли німецька артилерія обстріляла окремі ділянки кордону. Ще через годину війська вермахту перейшли в наступ. Місця дислокації частин Червоної армії були піддані бомбардуванню з повітря також у перші години війни. Авіаударів зазнали частини 45-ї стрілецької дивізії в Піщі, Шацьку, Любомлі, 87-а і 41-а танкові дивізії у Володимир-Волинському і Когильному, 124-а стрілецька дивізія у Порицьку, Тартакові, Горохові. Бомбардували Луцьк, Ковель, Дубно, Рівне, а також аеродроми 14-ї і 62-ї авіадивізії у Велицьку, Любитові, Млинові, Червоному Волоці [2, с. 458–459]. За словами генерал-майора артилерії В. Петрова у перші дні війни не вистачало зенітної артилерії. Все що було в наявності використовувалось лише для прикриття штабів і деяких важливих тилових об'єктів [3, с. 139].

Особливо активно діяла ворожа авіація у небі над Луцьком. Із документів Київського особливого військового округу ми довідуємося, що обласний центр 22 червня декілька разів піддавався ударам ворожої авіації. Близько 9 год. 25 хв. радянським винищувачам у небі над містом вдалось збити 1 один літак противника. Черговий авіаналіт було здійснено близько 16 год. 52 хв. У цей час в районі Луцька радянські винищувачі вступили в бій із 18 німецькими бомбардувальниками [4, с. 115–117].

Угруповання німецьких армій "Південь", прорвавши кордон наступало у трьох напрямках: Ковельському, Луцькому і Сокальському. У районі Володимира-Волинського діяла 87-а червоноармійська дивізія генерала Алябушева. Розрив лінії оборони між сусідніми дивізіями склав понад 20 км. У таких умовах для частин 14-ї німецької танкової дивізії відкрився шлях до Луцька, у напрямку якого вони стрімко просувалися.

У мемуарах радянського командування розповідається, що 24 червня німецькі танки прорвались на окраїну Луцька, де вступили в бій з підрозділами 135-ї дивізії 27-го стрілецького корпусу. На ранок 25 червня 135-а стрілецька і 19-а танкова дивізії, яких підтримувала 1-а протитанкова бригада та артилерія 27-го корпусу відійшли на рубіж Хорохорин – Одеррад, де продовжували відбивати атаки 14-ї німецької танкової дивізії. Противник увів в бій нову 13-у танкову дивізію, яка обійшла лівий фланг 135-ї стрілецької і 14-ї танкової дивізії південніше Одеррад і у другій половині дня захопила західну частину міста. Бої тривали впродовж цілого дня, однак радянські війська змушені були залишити місто [5, с. 110–111].

Підходи до Луцька також прикривали частини 124-ї стрілецької, 215-ї та 131-ї механізованих дивізій. Після боїв ці угруповання орієнтовано 27 червня відійшли до лісів в районі Ківерців [4, с. 147]. Покидаючи

місто, 25 червня 87-й окремий зенітно-артилерійський дивізіон здійснивав підривання мостів [4, с. 135], а вже у другій половині дня Луцьк зайняла німецька армія [6, с. 72].

Якщо вірити фотографіям, які опублікував В. Літевчук, можна сказати, що однією з вулиць через яку входили війська вермахту до міста стала вул. Шосейна – нині Лесі Українки [7, с. 106]. На цих світлинах зображено не тільки колони ворожих солдатів, але й підбиту радянську техніку, зокрема танки Т-26 і БТ [8, с. 273]. У свою чергу це може бути доказом того, що в місті проходили вуличні бої. Більше того, під час Другої світової війни Шосейна втратила половину своїх будинків [7, с. 109].

Що ж відбувалося безпосередньо в самому Луцьку у перші три дні війни? Вище вже згадувалося, що 22 червня місто було піддане неодноразовому бомбардуванню німецької авіації. Передусім це пов'язано з тим, що тут знаходився штаб 5-ї армії генерал-майора М. Потапова, який розташовувався у нинішньому приміщенні Волинського краєзнавчого музею [9, с. 11] і 14-ої змішаної авіадивізії полковника І. Зиканова. З військових частин в Луцьку дислокувалися 374-й зенітно-артилерійський дивізіон протиповітряної оборони і 22-й окремий батальйон протиповітряного спостереження, повідомлення і зв'язку. Поблизу міста знаходився і військовий аеродром, який в перший день війни зазнав авіаудару близько 30 німецьких бомбардувальників. Жоден з радянських літаків не піднявся в повітря, частина з них згоріла на землі [5, с. 110]. Це яскраво демонструє і фотографія із альбому В. Літевчука [8, с. 274].

У місті спалахнули пожежі, найбільших руйнувань зазнала центральна частина. З ладу були виведені системи зв'язку, водопостачання, електроосвітлення. Місцеві радянські і партійні органи не встигли провести евакуацію [10, с. 125]. Бомбардування міста авіацією систематично продовжувалось і 23 червня. Удари були направлені на аеродроми 14-ї змішаної авіаційної дивізії. Так, з 5 год. 45 хв. до 6 год. 20 хв. на аеродром і саме місто налетів 21 літак До-17, 7 Ме-110 і один Ю-89. Бомбардування здійснювалось на висоті 250 – 300 м [4, с. 127]. За свідченнями очевидців, у місті найзначніших руйнувань зазнали вул. Болеслава Хороброго і Ягеллонська (нині проспект Волі і вул. Винниченка) [7, с. 63; 11, с. 381].

Опис цих подій у своєму щоденнику робить і священник с. Романів Луцького району М. Федорчук. За його словами 24 червня по радіо німці повідомили, що о 4 ранку буде здійснено бомбардування Луцька. Усім цивільним було віддано наказ відійти від шосе на 3 км. У вказаний час близько 8 німецьких бомбардувальників вийшли на свої позиції. Хмари диму і вибухи, що лунали у місті доносились аж до його с. Романів, що в 30 км від Луцька [12, с. 84–85].

Протоієрей Л. Долинський стверджує, що в результаті бомбардувань у Луцьку було зруйновано близько 60 % всіх будинків. У перші дні приходу німців усюди на вулицях можна було побачити тіла людей, а ще більше їх було під завалами будинків. Проти Братської церкви стояла радянська техніка, а в ній тіла тих, хто не встиг вискочити під час авіанальоту. Населення намагалося врятуватись від пошестей, закопувало трупи в неглибоких ямах на подвір'ях, площах і понад шляхами. За спогадами Долинського, Червона армія після свого відходу ще впродовж 10 днів обстрілювала Луцьк ночами з ківерцівських лісів. Тоді було пошкоджено дзвіницю собору, куди в підвальну церкву німці зігнали полонених [13, с. 72]. Як бачимо, місто зазнало руйнувань не лише від німецької авіації, але й від радянської артилерії.

Трагічним став день 23 червня 1941 р. У той час, коли вулиці здригались від вибухів авіаційних бомб, співробітники НКВС і НКДБ влаштували криваву розправу над в'язнями Луцької тюрми. Частково про цей злочин розповідають документи опубліковані І. Г. Біласом. Тут насамперед варто звернути увагу на рапорт начальника тюремного відділення УНКВС по Волинській області – сержанта держбезпеки Стана, який був безпосереднім учасником тих подій. Згідно з його рапортом в результаті німецького бомбардування у двох місцях було зруйновано каркас Луцької тюрми, особовий склад почав нести тільки зовнішню охорону. У самій в'язниці повилітали двері у частини камер та адміністративних приміщень, деякі з них виламали самі засуджені, отримавши доступ до складів із особистими речами, продуктами, аптеки тюремної лікарні. Близько 70 осіб було звільнено.

Подальші події розгорталися наступним чином. О 11 год. 30 хв. 23 червня до в'язниці прибула оперативна група співробітників УНКДБ та УНКВС Волинської області на чолі з капітаном держбезпеки Розовим. Начальник УНКДБ капітан Білоцерківський наказав видати опергрупі для розстрілу всіх засуджених і навіть тих, хто тільки звинувачувався за статтями 54, пункт 2, 11 кримінального кодексу УРСР, а особливо членів ОУН. Підготовка до страти мала зайняти 20 хв., оскільки було повідомлено, що противник знаходиться в 7 км від Луцька.

За вказаними статтями було відібрано близько 800 осіб, яких розстріляли на господарчому дворі в'язниці члени згаданої опергрупи, при участі бійців конвойної роти НКВС, керівного складу тюрми і її охорони. Через 20 хв. після розстрілу надійшла інформація, що ворог знаходиться не в 7 а в 25 км. Тіла понад 70 осіб засуджених до вищої міри покарання та інших близько 800 страчених щойно були захоронені. Місця поховання були политі керосином і випалені, після чого присипані вапном. Охороною в'язниці і військовими частинами, неподалік тюрми також було вбито тих, хто намагався втекти. Щоб зібрати ці тіла, за наказом начальника УНКВС була створена група із співробітників міліції.

У загальному в самій тюрмі та навколо неї було розстріляно близько 1000 осіб. Ще стільки ж залишилось у в'язниці. Більшість із них звинувачувалась за побутовими статтями кримінального кодексу УРСР. Луцька тюрма була залишена персоналом 25 червня о 23 год. 30 хв. Документація Луцької і Володимир-Волинської тюрем була знищена по дорозі до Києва заступником начальника Луцької тюрми Лескінін [14, с. 271–274].

Суттєві розбіжності в опис вище зазначених подій вносить інший документ – спецповідомлення начальника тюремного управління НКВС УРСР, капітана держбезпеки Філіппова. Зокрема він повідомляє,

що після того, як об 14 год. 22 червня тюрма зазнала авіаудару, в'язні підняли бунт і вийшли на прогулянковий двір, де пробули до 9 год. 23 червня. Після цього вони були заведені назад до камер.

У попередньому документі згадувалось, що разом із розстріляними були захоронені і тіла понад 70 осіб засуджених до вищої міри покарання. Філіппов проводить деяке уточнення і говорить, що до бунту було страченого 73 людей. Згідно з його спецповідомленням о 12 год. 23 червня за розпорядженням Стана всі засуджені були виведені назад до прогулянкового двору. З них було відібрано 14 осіб засуджених за Указом Президіуму Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р., 30 осіб засуджених за побутовими статтями кримінального кодексу і 40 неповнолітніх. Звільнивши 44 особи за двома першими пунктами, неповнолітніх повернули назад до камер. Варто звернути увагу, що Стан повідомляє про звільнення більшої кількості людей – близько 70 осіб.

Як стверджує Філіппов, після такого відбору начальник 2-го відділення УНКДБ Гончаров, співробітник УНКДБ Дворкін, начальник тюремного відділення УНКДБ Стан, за участю інших працівників НКДБ і НКВС розстріляли близько 2000 засуджених, які залишились на прогулянковому дворі. Облікові матеріали і особові справи в'язнів були спалені. Усі цінності, фінансові документи, штампи, печатки, журнали обліку засуджених та інші документи були вивезені заступником начальника тюрми Лескіним до Києва [14, с. 235–237]. Таким чином, капітан держбезпеки Філіппов говорить про те, що на подвір'ї в'язниці було страчено вдвічі більшу кількість людей. Як бачимо, вони по-різному розповідають і про долю тюремної документації.

При розгляді трагічних сторінок знищення в'язнів Луцької тюрми чи не найбільш вагомими виступають свідчення очевидців, які врятувались під час розстрілу. Насамперед тут варто звернути увагу на спогади М. Куделі "Під мурами Луцької тюрми". У них розповідається, що дійсно тюрма була піддана бомбардуванню 22 червня. Деяким в'язням справді вдалось повиходити із своїх камер, однак озброєні охоронці повернули їх назад. Декілька засуджених було вбито. Охорона в'язниці посилилась, до її складу мобілізували партійний актив. Наступного дня 23 червня усім затриманим, засудженим і тим, хто перебував під слідством за звинуваченням у приналежності до українських буржуазних націоналістів наказали вийти на західний двір. Всі інші мали йти на східний. Куделя стверджує, що дехто з в'язнів, власне як і він сам вирішили піти не на західний, а на східний двір. Через деякий час, на західному дворі почалась стрілянина і було чути, як рвуться гранати. Незабаром в'язнів почали страчувати і на східному дворі. Дехто з них під зливою куль почав підставляти дошки до стіни і вибиратись на волю. Близько сотні в'язнів подолали стіну, перепливли р. Стир і змогли врятуватись. Сам Куделя, як і ще дехто зберіг життя завдяки тілам вбитих, що впали на них. Після того, як стрілянина припинилася, пролунав вигук, щоб всі хто вижив піднімались, розстрілювати більше не будуть. В'язні почали вставати на ноги і вилазити із своїх схованок, на східному дворі їх назбиралось понад 50 чоловік. Енкаведисти почали добивати поранених і впізнавши тих, які звинувачувались за політичними статтями розстрілювали відразу. Під наглядом охоронців, вцілілі в'язні почали ховати тіла загиблих. Їх зносили до ям, які утворились після бомбардування і посипали негашеним вапном завезеним напередодні.

У своїх спогадах, Куделя звертає увагу і на в'язнів, яких стратили ще до настання хаосу у в'язниці. Він підкреслює, що тіла понад 70 чоловік знаходились у стайні із скрученими дротом руками. Їх не стріляли, а покололи багнетами. Ймовірно, охорона в'язниці не хотіла піднімати галасу і тому вища міра покарання була проведена у такий далеко не гуманний спосіб. Захоронення в'язнів продовжувалось ще й 24 червня. Наступного дня охорона залишила тюрму, до якої незабаром прибули німці. Вони звільнили в'язнів, які залишились живими 26 червня [15, с. 46–55].

Спогади М. Куделі про події в Луцькій тюрмі 23 червня 1941 р. підтверджуються свідченнями інших очевидців. Зокрема священника Д. Стасишина, якому також чудом вдалось врятуватись того дня. Цікавий і той факт, що згідно з його словами, напередодні свого відходу охорона замінувала тюрму [16, с. 73]. Спогади про ці події опублікував також анонім "С. Д.". Він зауважує, що перед бомбардуванням, багнетами було поколото 120 в'язнів. Автор спогадів під час розстрілу опинився на правому крилі подвір'я, де врятувалось 29 осіб. Вони та ще 50 кримінальних злочинців, яких їм дали у поміч, поховали вбитих у двох ямах, коли на подвір'я в'язниці увірвались німецькі вояки [17, с. 44–45]. У літописі УПА, ми також можемо знайти свідчення про те, що із 3000 тисяч в'язнів Луцької тюрми живими залишилося лише 45 осіб [18, с. 164].

Схожу картину змальовує і О. Петрошук у своїх споминах, які були опубліковані під час німецької окупації в газеті "Український голос" 4 – 7 листопада 1943 р. Він говорить, що 22 червня Луцьк неоднократно піддавався бомбардуванню. Було чути вогонь із зенітної артилерії, яка розташовувалась навколо в'язниці. Надвечір одна з бомб влучила в будівлю, в результаті чого декому із в'язнів вдалось вийти в коридори. Однак, охорона відкрила вогонь і всі під острахом повернулись назад. Близько 10 год. ранку було наказано виходити на ліве (західне) і праве (східне) подвір'я за вище згаданим принципом. Петрошук, як і Куделя, вийшов на праве подвір'я. За його спогадами розстріл розпочався саме звідти [19, с. 2–3]. Охорона вела вогонь із тюремних вікон і даху сусіднього будинку. Через півгодини стрілянину відкрили на лівому подвір'ї. Розбивши дерев'яну будову в'язні почали приставляти дошки до стіни і вилазити нагору, однак їх скошували кулі. Петрошук вибрався на мурі по стовпу і стрибнувши вниз побіг до р. Стир, яку йому вдалось перепливсти. У такий спосіб він врятувався. Хоча й після розстрілу, тюремна охорона оглядала навколишню територію і вбивала знайдених втікачів. Нажаль про кількість жертв, автор спогадів нічого не повідомляє [20, с. 2–3].

Однак, очевидці не завжди однаково описують увесь перебіг подій. Прикладом цього є спогади Т. Присяжного. Він стверджує, що після бомбардування тюрми, в'язням вдалось захопити приміщення охорони і заволодіти зброєю. Було утворено керівний провід на чолі з полковником Купрійчуком і взято під контроль

внутрішню частину тюрми. Лише 24 червня до них звернулися із заявою, що почалась війна, їх звільняють від слідства та покарання і направляють до війська. Більшість в'язнів підтримала цей заклик. До тюрми впустили енкаведистів, які почали оглядати камери і вказували засудженим, де хто має шикуватися. Незабаром на подвір'я в'язниці з'явилися вантажні автомобілі і танки. В одну мить по в'язнях відкрили вогонь з кулеметів, а з верхніх поверхів енкаведисти почали кидати ручні гранати. Присяжний стверджує, що в той день було вбито близько чотирьох тисяч в'язнів, натомість більше ніж 370 чоловік зуміли врятуватись. Їх примусили захоронувати вбитих. Одна з ям була на розі в'язничного подвір'я, дві інші поза мурами. Продовжували ховати вбитих і наступного дня, коли о 3 – 4 год. до в'язниці під'їхали 3 німецькі мотоцикли із 6 вояками. Енкаведисти кинулись тікати, декого було вбито на місці. Німці роздали засудженим кинуту радянську зброю на випадок чергового нападу. В'язнів знову очолив полковник Купрійчук. Німці звільнили засуджених 26 червня, заборонивши розкопувати ями і шукати тіла своїх родичів [21, с. 66–70].

Варто зауважити, що спогади Т. Присяжного піддає критиці М. Куделя, стверджуючи, що він не був свідком розстрілу, а лише чув про це від когось іншого [15, с. 69–70]. Після десятків років людська пам'ять не завжди здатна в деталях відтворити певну подію, а тим більше таку, яка є неприйнятною для здорового глузду. Власне через це спогади очевидців про розстріл в'язнів Луцької тюрми потрібно оцінювати з наукової точки зору.

Із приходом окупаційної влади була створена спеціальна комісія для вивчення подій 23 червня 1941 р. До неї увійшли громадський діяч “Просвіти” С. Говдій, Л. Ліхтанський, вчитель-історик Омельчук. Двоє останніх зуміли врятуватись під час розстрілу. Комісія за участю громадськості порядкувала місця захоронень. Як стверджує Куделя, всі чотири могили було огорожено і на них поставлені дубові хрести із стовпчиками. На кожному з них вчепили таблички із написами кількості похованих. У першій могилі їх було – 1800, другій, третій і четвертій відповідно – 800, 1200 і 300 чоловік [15, с. 61].

У спогадах інших очевидців знаходимо протилежні дані. Скажімо протоієрей Л. Долинський стверджує, що під час розстрілу врятувалось декілька десятків людей. Декому пощастило втекти, декого завалило трупами, інших не вивели з камер перед розстрілом. Долинський говорить також, що за офіційним підрахунком в Луцькій тюрмі було знищено 3862 в'язні (ймовірно, що до такого висновку дійшла згадувана комісія – авт.), урочистий похорон яких відбувся у серпні 1941 р. У процесії брало участь 78 священників на чолі з єпископом Полікарпом і десятками тисяч людей. Траурна колона розтягнулась на два кілометри. На відміну від Куделі, Долинський стверджує, що всього було п'ять могил і у найбільшій з них було 1320 похованих [13, с. 72–73].

Інший очевидець тих подій, священник із с. Романів М. Федорчук уточнює, що урочиста панахида відбувалась 24 серпня. Священників було чоловік із 60, їх супроводжувало кільканадцять тисяч людей. Після служби в соборі всі вирушили до в'язниці, де виступали з промовами і відслужили панахиду. Німці відкрили ворота і впустили поодинокі організації і духовенство. Федорчук також, як і Куделя говорить, що було чотири могили. Дві знаходились під в'язницею – там було захоронено – 800 і 200 людей. Ще дві були на тюремного подвір'я із написами 800 і 420 полеглих. Опис вище зазначених подій робить і М. Куделя. Він говорить, що ніс вінок від міської управи. Процесію не пустили на західне подвір'я в'язниці, де знаходилася найбільша могила. Німці створили штучний кордон, щоб відділити прибулих людей від військовополонених [12, с. 100–101].

Варто також зазначити, що у фондах Волинського краєзнавчого музею зберігаються світлини із панахиди за розстріляними, яка проходила на території в'язниці. Цікаво, що на одній із них зображені і військовополонені червоноармійці [22] табору “Шталаг” № 360 (стаціонарний табір військовополонених рядового і сержантського складу), який з 26 червня по серпень 1941 р. розташовувався поруч на території замку Любарта. Згодом він розміщувався на території міської тюрми, а келії костелу св. Петра і Павла використовувалися у якості приміщення для лазеру [23, с. 449; 24, с. 48].

Як бачимо у черговий раз очевидці говорять про різну кількість похованих. Куделя стверджує, що їх було 4100 осіб, а священник Федорчук називає цифру у 2220 чоловік. Натомість Долинський говорить, що комісія нарахувала вбитими 3862 в'язні. За тими ж спогадами, під час розстрілу врятувалось від кількох десятків до кількох сотень людей. Відомо також, що за окремими даними, станом на 22 червня 1941 р. у Луцькій тюрмі утримувалося 2052 в'язні [25, с. 126]. Здавалось би, істина зовсім близько, однак очевидці стверджують, що тюрма була дуже переповнена і у ній знаходилося набагато більше заарештованих, а ніж за дозволенним статутом. Таким чином, підрахувати кількість жертв доволі проблематично.

З приходом радянської влади могили розстріляних були зруйновані, а самі місця заасфальтовані [15, с. 68]. Як свідчить Й. Пікула наприкінці 1940-х рр., коли на подвір'ї тюрми проходили будівельні роботи були знайдені людські кістки. За розпорядженням КДБ їх повантажили на автомобілі і вивезли до глибокого кар'єру, де і закопали [15, с. 79]. Тема Луцької тюрми приховувалась впродовж цілих десятиліть і лише з настанням незалежності України була озвучена знову. Однак, через обмежену джерельну базу та ряд інших, часто суб'єктивних причин, дослідникам так і не вдалось до кінця провести вивчення озвученої теми. Відтак, станом на сьогоднішній день питання розстрілу в'язнів у Луцькій тюрмі залишається відкритим.

Отже, у перші години війни місто – як адміністративний центр прикордонної області опинилося під ударами ворожої авіації. Причиною цього була і концентрація військових сил. Згідно зі свідченнями очевидців, Луцьк зазнав великих руйнувань не тільки від вермахту, але й від дій Червоної армії. Не до кінця з'ясовано залишається і питання жертв серед цивільного населення у перші дні війни. Найбільшою трагедією для міста став день 23 червня 1941 р., коли всупереч будь-якій моралі і закону були розстріляні в'язні Луцької тюрми.

Джерела та література

1. Колесник В. Ще раз про мужніх захисників кордону / В. Колесник // Волинь у Другій світовій війні: Зб. наук. та публіцист. ст. – Луцьк: “Волинська обласна друкарня”, 2005. – С. 23 – 35.
2. Західне Полісся: історія та культура: монографія / [Г. В. Бондаренко, О. Н. Гаврилюк, А. А. Дмитренко та ін.]. – Луцьк: ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2012. – 784 с.
3. Петров В. С. Прошлое с нами. – Изд. 2-е, исправ. и допол. / В. С. Петров. – К.: Политиздат Украины, 1977. – 368 с.
4. Лето 1941. Украина: документы и материалы. Хроника событий / [Сост. В. А. Замлинский, В. Н. Вашкевич, В. И. Денисенко и др.]. – К.: Изд-во “Україна”, 1991. – 512 с.
5. Кудь В. Фронтіві рубежі Луцька 1941 і 1944 років / В. Кудь // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди. Матеріали XXVI Волинської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 9 – 10 листопада 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 109 – 111.
6. Історія міст і сіл Української РСР в 26 т. Волинська область / [Клімаш І. С., Алексєєва Н. Л., Вербівська А. І. та ін.]. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. – 746 с.
7. Пясецький В. Е. Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник / В. Е. Пясецький, Ф. Г. Мандзюк. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 400 с.
8. Літевчук В. Луцьк у старовинній листівці, гравюрі та фотографії: альбом-каталог / В. Літевчук. – Луцьк: Ініціал, 2012. – 288 с.
9. Ковальчук Є. Волинський краєзнавчий музей – скарбниця історико-культурної спадщини Волинського краю. До 80-річчя з часу заснування / Є. Ковальчук. – Луцьк: Медіа, 2009. – 28 с.
10. Михайлюк О. Г. Історія Луцька / О. Г. Михайлюк, І. В. Кічий. – Львів: Світ, 1991. – 192 с.
11. Пушук І. А. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938 – 1944 років. Луцький район і м. Луцьк / І. А. Пушук. – Луцьк: ВАТ “Волинська обласна друкарня”, 2009. – 444 с.
12. Данилюк В. О. Вірити занадто боляче... Волинь: Хроніка подій 1939 – 1944. Художньо-документальна повість / В. О. Данилюк. – Луцьк: Ініціал, 1995. – 224 с.
13. Долинський Л. Похорон у Луцьку / Леонід Долинський // Літопис Волині. – 1953. – № 1. – С. 71 – 74.
14. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз у 2-х кн. Кн. 2 / І. Г. Білас. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – 688 с.
15. Куделя М. П. Під мурами луцької тюрми: Спогади / М. П. Куделя. – Луцьк: “Надстир’я”, 2001. – 132 с.
16. Корнійчук Н. Сповідь в’язня Луцької тюрми (трагіко-героїчна поема) / Надія Корнійчук. – Луцьк: [Б. в.], 1999. – 82 с.
17. Злочини комуністичної Москви в Україні вліті 1941 року. – Нью-Йорк: Пролог, 1960. – 87 с.
18. Літопис УПА. Т. 5, кн. 3. Німецька окупація. Спомини учасників з англійськими резюме / Ред. Євгена Штендери. – Торонто: Видавництво “Літопис УПА”, 1984. – 309 с.
19. Петрошук О. В оковах смерті (спомини з Луцької тюрми) / Олекса Петрошук // Український голос. – 1943. – 4 листопада. – С. 2 – 3.
20. Петрошук О. В оковах смерті (спомини з Луцької тюрми) / Олекса Петрошук // Український голос. – 1943. – 7 листопада. – С. 2 – 3.
21. Присяжний Т. Масові вбивства в Луцьку / Т. Присяжний // Літопис Волині. – 1953. – № 1. – С. 65 – 70.
22. Волинський краєзнавчий музей, інв. № ДМ – 22148.
23. Мазурик Ю. Встановлення меморіальної дошки жертвам нацистського табору для військовополонених “Шталаг № 360” у місті Луцьку / Ю. Мазурик // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 50. – Ковель: ТОВ “Ковельська міська друкарня”, 2013. – С. 449 – 451.
24. Мазурик Ю. Табір для військовополонених “Шталаг № 360” в м. Луцьку (1941 – 1942) / Ю. Мазурик // Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. – 2011. – Ч. 10. – С. 48 – 57.
25. Кучерепа М. М. Волинь: 1939 – 1941 рр.: Навчальний посібник / М. М. Кучерепа, В. В. Вісин. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. – 486 с.

Зек Б. Н. Луцк в первые дни немецко-советской войны (22–25 июня 1941 г.)

В статье рассмотрен ход событий, происходивших в г. Луцке Волынской области в первые дни Великой Отечественной войны. Автор характеризует город и его значение для войск вермахта. В исследовании рассмотрены боевые действия, которые проходили в Луцком направлении. Акцентируется внимание на том, каким образом немецкие войска захватили административный центр области. Статья рассказывает о бомбардировке города вражеской авиацией и масштабы разрушений после них. Автор отдельно поднимает тему расстрела узников Луцкой тюрьмы 23 июня 1941 г. К рассмотрению предлагаются воспоминания очевидцев тех событий. С целью уточнения фактов и явлений при подготовке исследования были учтены фотографии, сделанные в первые дни войны.

Ключевые слова: война, армия, наступление, авиация, бомбардировки, расстрел.

Zek B. M. Luck in the first days of the German-Soviet war (22-25 June 1941)

The article deals with the events that took place in Lutsk, Volyn region in the first days of the German-Soviet war. The author describes the city and its importance for the troops of the Wehrmacht. The research examined the fighting in Lutsk direction. It is focused on the way of occupation the administrative center of the region by German troops. The article says about the bombing of the city by enemy aircraft and scale of destruction after them. The author touches the theme about the execution of Lutsk prisoners in June 23, 1941. The recollections of witnesses of those events are offered for considering. In order to specify the facts and things, the photographs of the first war days were processed during the preparation of the study.

Keywords: war, army, attack, aviation, bombing, execution.